

Tugiisik lasteaias - igapäevased mured ja rõõmud

Artikkel on ilmunud väljaandes Eripedagoogika nr.53, Alusharidus (oktoober 2017)

Liis Niilus,
Võru lasteaia Pääkapikk eripedagoog,
MA haridusteadus

Liina Lokko,
Otepää Rehabilitatsioonikeskuse tegevjuht,
MSc rahvatervishoid

Argipäev lasteaias: rühmas käib laps, kellel on probleeme agressiivsusega, ta kaotab tihti oma jõu üle kontrolli, tehes teistele lastele füüsiliselt liiga. Laps ei pea kinni rühma reeglitest ja kokkulepetest. Ta sülitab maha ja teiste pihta, kriiskab üle rühma, ropendab, lööb, rikub ja lõhub teiste töid ning ehitisi. Õppetegevustest ta osa ei võta ning eirab õpetaja korraldusi. Lapse tähelepanu hajub kiiresti ja keskendumisvõime on madal, ta vajab pidevat individuaalset suunamist ja juhendamist. Õpetaja peab tihti sekkuma, lahendama konflikte, taluma enda pihta suunatud ebasobivaid väljendeid ja rusikahoope. Nii iga päev ning õhtuks on õpetaja väsinud, kurnatud ning pettunud, sest eelnevalt planeeritud päevakava ja tegevused on ebaõnnestunud, kuna kõik on keerelnud ühe lapse ümber. Õpetaja ei oska enam edasi minna. Ilmselt võib nii mõnelegi lasteaiaõpetajale eelnevalt kirjeldatud olukord tuttav olla.

Kaasava hariduse rakendamine

Juba aastaid liigutakse kaasava hariduse suunal. Igal lapsel peab olema võimalus oma võimete arendamiseks ning toimetulekut tagava hariduse saamiseks. Kaasava hariduse kontseptsiooni toetavad mitmed seadused ja määrused. Näiteks - koolieelse lasteasutuse seaduse (1999/2010) kohaselt loob valla- või linnavalitsus kõne-, keha-, meele- või vaimupuuetega ja eriabi või erihoolidust vajavatele lastele võimalused arenemiseks ning kasvamiseks elukohajärgses lasteasutuses. Seega on erivajadustega lastel õigus õppida oma kodukoha läheduses asuvas

lasteaias ning järelkult võib ühes rühmas koos olla küllaltki eriilmeline ja keeruline seltskond. Erivajadustega laps on laps, kelle võimetest, keelelisest ja kultuurilisest taustast, terviseseisundist ning isiksuseomadustest tingitud arenguvajaduste toetamiseks peab tegema muudatusi, kohandusi lapse kasvukeskkonnas või rühma tegevuskavas (Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava, 2008) ja lasteasutuse ülesanne on tagada kõigile võrdsed võimalused kasvamiseks ja arenemiseks. Koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas (2008) on kirjeldatud, et õppe- ja kasvatustegevuse kavandamisel ning läbiviimisel tuleb arvestada laste eripära, nende võimeid, keelelist ja kultuurilist tausta, sugu, terviseseisundit, vanust jms. Lastekaitseaduses (2014) tuuakse välja, et riik ja kohalikud omavalitsused peavad vastavalt võimalustele arendama välja meetmed lapse abivajaduse ennetamiseks ja olemasolevate probleemide vähendamiseks, meetmed peavad lähtuma lapse vajadustest ning toetama lapse ja teda kasvatavate isikute suhteid, sotsiaalset toimetulekut ja olema kättesaadavad, tulemuslikud, õigeaegsed ning pikaajalise positiivse mõjuga. Võimekus nende ülesannete täitmiseks on aga tihti erinev.

Kaasava hariduse poliitika taustal vajatakse koolieelsetes lasteasutustes, aga ka üldhariduskoolides järjest enam laste kõrvale tugiisikuid. Sotsiaalhoolekande seaduses (2015) sätestatakse, et tugiisikuteenus on kohaliku omavalitsuse üksuse korraldatav sotsiaalteenus ning selle eesmärk on iseseisva toimetuleku toetamine olukordades, kus isik vajab sotsiaalsete, majanduslike, tervislike või psühholoogiliste probleemide tõttu oma kohustuste täitmisel ning õiguste teostamisel olulisel määral kõrvalabi. Eraldi on välja toodud lapsele tugiisikuteenuse osutamise eesmärk – koostöös last kasvatava isikuga lapse arengu toetamine ning vajadusel puudega lapse puhul hooldustoimingute sooritamine, tugiisik abistab last arendavates tegevustes, juhendab ning motiveerib igapäevaelus toime tulema, ta abistab suhtlemisel perekonnaliikmetega või väljaspool kodu (Sotsiaalhoolekande seadus, 2015). Kuna tugiisiku teenuse korraldus on jäetud kohaliku omavalitsuse otsustada, siis võib teenuse tegelik kättesaadavus olla piirkonniti väga erinev, samuti võib erineda praktika teenuse korraldamisel – teenuse tegelik pakkuja võib olla omavalitsus ise kui tugiisikud võetakse omavalitsuse palgale, omavalitsuse allüksus või mõni muu sotsiaal- ja haridusteenuse pakkuja – näiteks Võrus korraldab 2017. aastal tugiisikuteenuse osutamist Nööri Tugikodu. Paljudes omavalitsustes korraldab teenust mõni MTÜ või sotsiaalteenuseid pakkuv ettevõtte. Teenust pakkuv asutus korraldab sel juhul ka tugiisikute otsimist, värbamist, tööle asumist ja igapäevast tööd. Paljud omavalitsused on andnud teenuse korraldamise ülesande ka lasteasutusele endale – siis koordineerib tugiisikutega seonduvat

asutuse juht või õppeprotsessi eest vastutav inimene.

Tugiisiku sobivus

Sissejuhatuses kirjeldatud laps saab pika bürokraatiateekonna järel endale tugiisiku. Kauaigatsetud “päästeingel” on saabunud ehk probleemne laps saab endale eraldi täiskasvanu järeleleataajaks. Olukord lahendatud ja probleemid kadunud? Kahjuks mitte!

Küsimus on, kust leida lapse kõrvale sobiv tugiisik. Tugiisikuteenuse pakkujad püüavad leida lapse kõrvale võimalikult pädeva ja sobiva tugiisiku, aga see ettevõtmine võib osutada üsna keeruliseks. Väga oluline on lapse ja tugiisiku omavaheline sobivus ning vähem tähtis ei ole ka tugiisiku sobivus konkreetse rühma ja sealsesse keskkonda. Tugiisikute ettevalmistus ei ole reguleeritud ja tihti ollakse fakti ees, et rühma tuleb võtta inimene nii-öelda otse tänavalt. Nüüd võibki olla käes hetk, kus rühmas on pikisilmi oodatud tugiisik, kes on paremal juhul eelnevalt lastega kokku puutunud, kuid sisuliselt tugiisiku tööd ei tunne. Korraga on rühmas raskustes laps ning abitu tugiisik. Mis saab edasi? Kelle vastutusallas on tugiisiku juhendamine ja õpetamine?

Hetkel veel on eelpool viidatud sotsiaalhoolekande seadus ainuke, milles on põgusalt kirjeldatud tugiisikuteenust. Kohaliku omavalitsuse ülesanne on korraldada tugiisikuteenuse otsustamise tingimused. Iga omavalitsus koostab lähtuvalt võimalustest ja arusaamisest tugiisikuteenuse osutamise korra, jättes sageli kirjeldamata, mis on tugiisiku täpsed kohustused, ülesanded, kvalifikatsiooninõuded ja oodatav haridustase. Paljudes omavalitsustes on tugiisikuteenusega seonduv üldse määratlemata ja seetõttu võib oluliselt kõikuda teenuse tase ja kättesaadavus. Seadus jätab seega rohkesti tõlgendamisruumi ja vastuseta jäävad olulised küsimused, näiteks: Millised on tugiisiku täpsed ülesanded, kohustused ja vastutus lasteasutuses? Kelle ülesandeks on tugiisiku juhendamine ja õpetamine lasteasutuses? Millist haridust või väljaõpet tugiisiku amet nõuab? Kelle vastutada on tugiisiku koolitused ja enesetäiendamine?

Otsides leiab küllaltki palju erinevaid tugiisikute koolitusi, mille sisu, eesmärk ja pikkus on erinevad. Näiteks varieerub koolituste maht 88-160 akadeemilise tunnini. Osad koolitused sisaldavad ka praktikat ning koduseid töid. Mõningad koolitused keskenduvad pere abistamisele, teised lapse tugiisikuks olemisele. Tugiisikuteenuse pakkuja korraldab ka ise enamasti koolitusi ja enesetäiendamisi, kahjuks on sageli probleemiks rahastus, sest paljud omavalitsused ei suuda tagada piisavat ressursi inimeste koolitamiseks. Olukorra leevendamiseks kaasavad paljud lasteasutused tugiisikuid majasisestele koolitustele, seega jääb tugiisikute ettevalmistamine

lasteaia või kooli korraldada.

Kuidas selles olukorras igapäevaselt edasi toimida? Koolieelses lasteasutuses tuleb kõigil õppe- ja kasvatusalal töötavatel isikutel luua ühiselt tingimused laste kasvamiseks ja arenemiseks ning hoolitseda laste elu ja tervise eest (Koolieelse lasteasutuse seadus, 1999/2010). Lasteaia personal (õpetajad ja neid abistavad töötajad) peab täitma ning tundma koolieelse lasteasutuse riiklikku õppekava ja toetama igakülgset lapse kasvamist ja arenemist (Koolieelse lasteasutuse seadus, 1999/2010; Tervisekaitsenõuded koolieelses lasteasutuses tervise edendamisele ja päevakavale, 2010). Eelpool toodust järeldeb, et tugiisik peaks olema kursis koolieelse lasteasutuse õppe- ja kasvatusprotsessiga, aga kuidas seda siis korraldada?

Tugiisiku juhendamine

Erivajadustega lapse arengu toetamine lasteaias on meeskonnatöö ning selle toimimise eest vastutab lasteasutuse direktor (Koolieelse lasteasutuse..., 2008). Õpetajad on laste arengu suunajad ja arengut toetava keskkonna loojad, nende ülesandeks on märgata ja kirjeldada õppija erivajadusi ja teha ettepanekuid tugispetsialisti poole pöördumiseks (Õpetaja, 2017). Õpetajad on saanud ülikoolis põgusa ülevaate erivajadustega lastest ning lisaks läbinud täiendkoolitusi, kuid ei saa eeldada, et nende teadmised ja oskused erivajadustega lastest oleksid väga põhjalikud. Õpetajate ülesanne on võimalikult vara märgata lapse juures erisusi. Olles päevast-päeva lastega koos, panevadki pedagoogid üsna varakult tähele, et mõne lapsega on midagi teisiti. Keeruliseks võib osutuda probleemi täpne kindlaks tegemine ning lapse oskuste ja võimete kirjeldamine, kuna kõigi arenguvaldkondade üksikasjalikuks hindamiseks jääb õpetaja pädevusest väheks (Palts & Häidkind, 2013). Lisaks märkamisele ja hindamisele on õpetaja ülesandeks veel õppe- ja kasvatusgevuse planeerimine, läbiviimine, arenguestlused, rühma ja lasteasutuse ettevõtmised, koostöö lasteasutuse tugispetsialisti(de)ga ja lapsevanematega. Eeldada, et õpetajal on piisavalt oskusi, aega ja tahtmist veel ühe täiskasvanu ehk tugiisiku igapäevaseks õpetamiseks, on liiast.

Rühmaõpetajad koostavad vajadusel õppeaasta alguses koostöös logopeedi/eripedagoogi, teiste spetsialistide ja lapsevanemaga lapsele individuaalse arenduskava (Koolieelse lasteasutuse..., 2008). Individuaalses arenduskavas on selgelt välja toodud eesmärgid, kujundatavad oskused ning tegevused, mille kaudu erivajadustega lapse arengut toetatakse. See on hea võimalus mh. tugiisikute tööülesannete fikseerimiseks, sest individuaalsest arenduskavas peaks esile tulema konkreetse lapse arendamist vajavad valdkonnad ning iga meeskonnaliikme

konkreetsed kohustused ja ülesanded.

Kas tugiisiku juhendamisel võiks abi olla tugispetsialistist? Koolieelsetes lasteasutustes töötab enamasti üks tugispetsialist, peamiselt on selleks logopeed. Tema tegeleb eelkõige kõnearendusliku tööga ning abivajajate järjekord on pikk. Seega ekslik oleks arvata, et logopeed peaks ja jõuaks rühmades tegutsevaid tugiisikuid õpetada. Paremas seisus on need lasteaiad, kus töötab lisaks logopeedile ka eripedagoog, kelle lisakohustuseks võib olla laste tugiteenuste koordineerimine (Peterson, 2012).

Tugiisik peab sageli olema ise valmis keerulisi situatsioone lahendama, arvestama lapse iseärasustega ning aitama kaasa lapse igakülgsel arengule. See omakorda eeldab üsnagi laialdasi teadmisi ja oskusi, kuidas (erivajadustega) lastega käituda. Nii nagu lapsi, ei saa ka tugiisikuid võtta ühe mõõdu järgi. Kõik on väga erineva tausta ja kogemustega. Ühtlasi on oluline ka tugiisiku isiksus, mõni tunneb ise huvi ja palub soovitusi, kust saada antud diagnoosi kohta rohkem informatsiooni või millist kirjandust lugeda. Teisel tugiisikul on juba aastate-pikkune kogemus töös erivajadustega lastega ja sealjuures veel väga keerulistega, mis talle antud ametis ainult kasuks tuleb. Suurepäraseks lisavõimaluseks on kui tugiisik saab osaleda võrgustikutöös, kuhu on kaasatud nii haridus- ja lastekaitsespetsialist kui ka lapse rehabilitatsioonimeeskond.

Oluline on veelkord rõhutada, et tugiisik saab õpetajat abistada õppeprotsessi läbiviimisel, kuid ta ei tohi planeerida ja vastutada õppetöö eest, sest tal puudub sellekohane ettevalmistus. Samuti ei vastuta tugiisik teiste laste eest, seega ei tohi teda rühma üksinda jätta. Kindlasti esineb igapäevatoos hetki, kus tugiisikut ongi tõesti vaja muudes olukordades rakendada, kuid ei tohi unustada tugiisiku tegelikku funktsiooni ja eesmärki rühmas. Tugiisik on õpetaja käepikendus, et abistada konkreetset abivajavat last. Õpetaja, logopeed või eripedagoog saavad toetada ja suunata tugiisikut, andes üldiseid juhiseid, kuidas mingis olukorras võiks käituda, mida õppe- ja kasvatustegevuses muuta ja kohandada, kuidas raskusastet reguleerida, milliseid abistamisvõtteid kasutada, arutleda ja analüüsida, miks nii juhtus.

Tugiisiku panuse olulisus meeskonnatöös

Lasteasutuses tuleb ette, et laps vajab täiendavat hindamist või uuringuid ning vaja koostada iseloomustus. Kas tugiisik peaks ja võiks osaleda iseloomustuse koostamisel? Ta viibib lapsega pidevalt koos ning peaks omama põhjalikku ülevaadet, lapse arengust ja oskustest, seega võiks ta ju osaleda. Tugiisik ei tohi omapäi kirjeldada lapse arengut, sest ta pole selleks piisavalt

pädev, küll aga ta võib ja peab meeskonnatöö raames kirjeldama situatsioone, mis igapäevatoos ette tulevad. Seda kinnitab ka lastekaitseadus (2014), et lapse õiguste ja heaolu tagamiseks peavad riigi ning kohaliku omavalitsuse üksuste ametiasutused ja nende ametiisikud, avalik-õiguslikud ja eraõiguslikud juriidilised isikud tegema omavahel valdkondadeülevalt koostööd kõigi lastele suunatud meetmete planeerimisel, rahastamisel ning rakendamisel, kaasates sellesse lapsi ja lapsevanemaid, last kasvatavaid isikuid, avalikkust ning huvirühmi. Hea koostöö tagamiseks on tähtsad ja vajalikud ka tugisiku selgelt määratletud õigused ja kohustused - tugisik viibib igapäevaselt rühmas, ta kuuleb ja näeb seal toimuvat, ka delikaatset informatsiooni, nii lapse kui tema perekonna kohta. Siia alla kuuluvad ka erinevad dokumendid (rehabilitatsiooniplaanid, uuringutel saadud tulemused, iseloomutused). Kuidas saab olla kindel, et konfidentsiaalne informatsioon ei levi kolmandatele isikutele? Konfidentsiaalsus peab olema rühmas tagatud, selleks peab teenust pakkuv asutus või lasteasutus sõlmima vajadusel eraldi kokkuleppe ning neid aegajalt üle rääkima või meelde tuletama. Sisekorra reeglid ja sellest tulenevad kohustused peavad olema tugisikule tutvustatud ja kättesaadavad sõltumata, kas tema tööd koordineerib lasteasutus ise või väljastpoolt tulev teenusepakkuja.

Nagu ikka on igal mündil kaks külge. Tugisiku töö on keeruline ja pingeline ning suure vastutusega, sellel ametikohal töötav isik peab oskama oma emotsioone kontrollida, olema valmis koheselt reageerima uutes situatsioonides ning säilitama igas olukorras selge pea. Tugisikud tajuvad ka ise, et nendelt oodatakse üsnagi palju ja tahetakse koheselt suuri muutusi. Enamjaolt on tugisik tööle käsunduslepinguga, mis ei taga töötajale kindlustunnet ega motiveeri teda, kuid suhtumine on rahastajate poolt õnneks muutumas. Käsunduslepingu ning sageli miinimumpalga suuruse töötasu tõttu ei saa oodata, et antud ametikohal töötaksid motiveeritud, kõrgelt haritud spetsialistid. Ei ole kerge tulla ilma eelnevate kogemusteta ja väljaõppeta keerulistes situatsioonidesse, see on kõigile korralik väljakutse. Sageli pole tugisikutelgi selget ettekujutust, mida nendelt oodatakse ja millised on konkreetsed ülesanded. Teisest küljest, kuna ülesanded on ebamäärased, võib juhtuda, et tugisikuid kasutatakse nii-öelda ära. Tugisik on ju arvestatav lisajõud rühmas. Lihtne ja mugav on sujuvalt õpetaja või õpetaja abi kohustused tugisikule suunata, panna ta koristama või koos rühma lastega aega veetma.

Uus valmimisel olev juhendmaterjal

Probleemidele vaatamata teevad tugiisikud igapäevaselt väga tänuväärset tööd ja nad on tõsiselt vajalikud inimesed. Üha enam vajame lasteaia kollektiividesse tugiisikuid, kes oleksid pädevad ning kelle tööülesanded oleksid selgelt reglementeeritud. Igapäevatöö latusaks korraldamiseks saavad tugiisikuteenuse pakkujad ja haridusasutused 2018. aastast toetuda uuele dokumendile. Selles on eraldi alapeatükk tugiisikuteenusest haridusasutuses, milles on konkreetselt kirjeldatud, millega tuleb tugiisikuteenuse pakkumisel arvestada. Välja on toodud, et lapse arengu toetamine on võrgustiku (õpetajad, tugipersonal, tugiisik jt) koostöö, milles täpsustatakse erinevate osapoolte ootused ja määratletakse kõigi kohustused, vastutus, õigused, vajalikud ajamäärad jms (Tugiisikuteenus, s.a.). Ühiselt pannakse paika tugiisiku roll meeskonnaliikmena ning lepatakse kokku tema tööülesanded, õigused ja vastutus (Tugiisikuteenus, s.a.). Tugiisik keskendub eelkõige lapse juhendamisele ja abistamisele, tema ülesandeks on lapse toetamine õppeprotsessis (kuulab õpetaja korraldusi ja juhendab vajadusel), tema täpsed tööülesanded on fikseeritud sõlmitud lepingus (Tugiisikuteenus, s.a.). Samuti on kirjeldatud dokumendis välja toodud, et tugiisikul pole õigust täita õpetaja abi või abiõpetaja rolli ning ta ei tohi tugiisikuteenust pakkudes juhendada rühma või klassi (Tugiisikuteenus, s.a.). Tegemist on siiski soovitusliku juhendmaterjaliga, kuid loodetavasti teeb see tugiisikuteenuse ja sellega seonduva konkreetsemaks ja selgelt reglementeeritumaks ning ehk ongi siit järgmine samm kohustuslik kõrgema taseme dokument.

Kokkuvõtteks - eelpool kirjeldatud situatsioone tuleb ette igas lasteasutuses. Kuna iga olukord on erinev ja igat probleemi ei saa ette näha ükskõik kui palju me ka juhendmaterjale ei vormistaks, siis võiks lasteasutus julgemalt võtta endale suurema vastutuse ja sõnaõiguse teenuse parimaks korraldamiseks. Esiplaanil peavad aga seejuures olema eelkõige lapse huvid. Kaasava hariduse ja tugiisikute lisandumise kontekstis võiks üle vaadata kogu lasteaia personalitöö, sest on oluline, et iga inimese panust väärtustatakse ja toimuks mõtestatud koostöö, mis aitab igati kaasa lapse arengule.

Kasutatud kirjandus

Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2008). Külastatud aadressil

<https://www.riigiteataja.ee/akt/13351772>

Koolieelse lasteasutuse seadus (1999/2010). Külastatud aadressil

<https://www.riigiteataja.ee/akt/104072017037>

Õpetaja, tase 6 (2017). Külastatud aadressil

<http://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/10640560/pdf/opetaja-tase-6.2.et.pdf>

Lastekaitse seadus (2014). Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/121122016024>

Palts, K., & Häidkind, P. (2013). Lapse arengu hindamine. Häidkind, P., Palts, K., Pillmann, J., Ennok, K., Villems, K., Peterson, T. *Lapse arengu hindamise ja toetamise juhendmaterjal koolieelsetele lasteasutustele* (lk 7-29). Külastatud aadressil

https://www.hm.ee/sites/default/files/juhendmaterjal_alusharidus.pdf

Peterson, T. (2012). Alushariduse arendusest erivajadustega laste toetamise valdkonnas.

Eripedagoogika. Alusharidus, 40. Eesti Eripedagoogide Liit.

Sotsiaalhoolekande seadus (2015). Külastatud aadressil

<https://www.riigiteataja.ee/akt/129062017007>

Sotsiaalkindlustusamet (s.a.). *Tugiisikuteenus*. Külastatud aadressil

<http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/tugiisikuteenus.pdf>

Tervisekaitsenõuded koolieelses lasteasutuses tervise edendamisele ja päevakavale (2010).

Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/13360326>